gelooven, dat Jezus macht ook over hen heeft, en daarom laten ze volgen: „Indien gij ons uitwerpt, laat ons toe, dat we in de kudde zwijnen varen". En zoo is het geschied. Duidelijk is hier alzoo de persoon zelf van den geest die in hem voer, onderscheiden; die geest woonde bij hem in; die booze geest maakte hem diep ongelukkig; en die geest kon weer van hem scheiden, want Jezus wierp hem uit. Nu laten we het diepgaand onderscheid tusschen den geest van afgestorvenen en den geest van demonen hier rusten. We kunnen nu alleen maar wijzen op het wondere contact, dat destijds bleek te bestaan tusschen hier op aarde levende personen en geesten uit de onzienlijke wereld. En bepalen we ons hiertoe, dan valt niet te ontkennen, dat de verhalen die ons thans uit de kringen der spiritisten toekomen, in dit opzicht met de Evangelische verhalen strooken. In beide toch is hoofdzaak het contact tusschen twee geesten, waarvan er slechts één tot deze wereld behoort. In zoover nu het Rationalisme de Bezetenen naar het rijk der fabelen had verwezen, is het voorgeven van het spiritisme ook voor de Schriftuitlegging van belang.

Dr. A. K.

„Hoe lieflijk is het, als broeders ook samenwonen".

Een lied Hammaäloth, van David.

Zie, hoe goed en hoe lieflijk is het, dat broeders ook samenwonen. Psalm 133 : 1.

De hoogepriester werd gezalfd op het hoofd, maar de geur van zijn zalfolie was zóó doordringend, dat nog aan den benedenzoom van zijn hoogepriesterlijk gewaad de reuk ervan geuren bleef.

't Gebergte van Hermon stak hoog in het Noorden boven heel het heilige land uit, maar de wondere, de eenig schoone dauw die van Hermon in den avond uitwasemt, trok heel het land door en verfrischte zelfs het verafgelegen land van Juda.

Twee beelden, ontleend aan land en luyden in Israel, waarin de psalmist ons de ongemeen wondere kracht *der liefde* teekent. Zooals die geur der zalfolie hoog van den baard tot laag naar den kleederzoom doortrok, en zooals de dauw van Hermon van de toppen der bergen tot diep in de vlakte afdaalde, zoo ook moest de liefde, die genade van Boven in het hart der broeders ontstak, tot diep in den breeden, volkskring doordringen.

Zoo zong de psalmist in een lied Hamäalóth, een zang dien het volk aanhief, als het van verre, uit alle gouwen en stedekens en dorpen, ter viering van het heilige feest naar Jeruzalem optrok. Israel woonde verspreid, verstrooid in zijn stammen en dorpen. Daar zag men zijn eenheid niet. Maar die eenheid kwam wel uit als het langs allen heirweg en bergpad naar den Tempel optoog en in de Voorhoven saâm lag neêrgeknield. Dan woonde het niet meer verstrooid, maar *samen*. En dit was het, wat den psalmist het uit deed jubelen: „Ziet, hoe goed en hoe lieflijk is het, *dat broeders ook samenwonen*". Ook anders was de eenheid er wel, maar men zag ze niet. Nu heel Israel in Jerusalem bijeen was, kon een ieder ze aanschouwen. Nu woonden ze niet meer gespreid, maar *samen*. Anders gedeeld, liepen ze nu in massa te hoop. Het was nu weer als in oude dagen, heel Israel om zijn heilige Tente vereend.

En toch, aan dit bijeen zijn, hing de eenheid niet. Ook als ze straks weer uiteengingen en een ieder weder zijn woonstede opzocht, was het volk toch één, niet voor het oog, maar door heilige geestesbanden, door een hoogere liefde die hun was ingestort, een liefde die heel het land door naar alle zijde geuren moest, evenals de zalf die van Aäron, of wilt ge, als de dauw van Hermon, die over alle stammen zich uitspreidend, zelfs op Zion nederdaalde.

Gold dit reeds voor het volk des Heeren onder het Oude Verbond, nog sterker moet dit doorgaan onder de bedeeling van het Nieuwe. Telkens weer prentte de Christus het aan zijn volgelingen in: „Een is uw Meester, *en gij zijt allen broeders*". De broedernaam zweeft gedurig op Jezus' lippen. Aan den broederband hangt het heil zijner jongeren. Ze zijn samen de ranken aan den éénen Wijnstok. En straks werkt de apostel die heilige eenheid van Gods volk nog verder in het beeld van het Lichaam uit. Onder één Hoofd zijn al wie ten leven herboren zijn, als leden van het éene heilige, mystieke Lichaam des Heeren saâm vereend.

Doch ook deze eenheid mag niet in den levensoorsprong blijven hangen. Ze moet tot aller bewustheid doordringen. En het zich bewust worden van die eenheid, dat is juist het stil gaan branden van *het liefdevuur*. Een liefde niet uit het bloed, niet uit het aardsche samenleven, maar uit God in de ziel oplevend. Maar dan ook een liefde, die, zoo ze waarachtig is, door alles heendringt, over alle afstanden triomfeert, offer na offer weet te brengen, steeds in heiligen gloed opvlamt, en, als het ten leste op scheiden gaat, sterker blijkt dan de dood.

Die liefde uit God, die 't cement bij den bouw van het Huis des Heeren is, werkt even geheimzinnig als de geur die God aan de zalfolie gaf, of als de dauw die van Hermon over heel Kanaän streek. Ze geeft voorsmaak hier beneden van wat 't daarboven in het Vaderhuis ook voor ons eens zijn zal. Ze is de gouden draad, die al wat los raakte samenbindt. Er trilt de adem des levens in. En daarom zingt de Psalmist: „Want de Heere gebiedt aldaar, d. i. waar die liefde glanzen mag, den zegen en het leven tot in eeuwigheid".

Zóó het ideaal, maar hoe somber de werkelijkheid!

Zoo nu en dan verrassende, verrukkelijke uitingen van liefde onder de broederen en van teedere aanhankelijkheid onder de zusteren. In kleinen kring zoo hier en daar banden gelegd, die zich ongemerkt van zelf steeds dieper ineen vlechten. Sympathieën in allerlei vorm uitkomend, die èn zelfzucht èn hebzucht vermeiten doen. Aangrijpende teekenen van zelfopoffering, waardoor de harten gewonnen worden. God zij lof, de liefde is er nog!

Maar vraag niet, of ze *heel* het Lichaam bezielt en in gloed zet, en den van God gewilden broederband slaat om 't hart van *allen*, die elkander onderling toch als belijders van Christus erkennen. Die elkander niet als broeders in Christus eeren, al zijn ze het toch, mogen nu rusten blijven. Neem nu alleen hen maar, die in één zelfde kerk saamlevend, aan één heiligen disch opgaan, en van éénzelfde doopwater de besprenging voor hun kroost zoeken, en vraag u dan eens af, waar en wanneer ge de spranken van dat hooge, heilige liefdevuur onder en over allen ziet uitslaan. En hoe bitter is dan niet de teleurstelling! Dat spreekt over elkaar met een niets sparenden geest van aanmerking, alsof de eerste eisch van Christelijke liefde was, het opsporen in elkander van wat men elkaar als verwijt naar het hoofd kan slingeren. Zelfs in gewone menschelijke liefde en menschelijke teederheid, de dusgenaamde *broeders* en *zusters* gedurig tegenover elkaar te kort schietend. Er op uit, om elkaar afbreuk te doen, zoo 't geval wil, dat men in één beroep leeft. Er elkander in laten loopen, zoo de kans maar even schoon staat. Leedvermaak kennen, zoo het een min beminden broeder niet naar den vleesche gaat. Elkaar tegenwerken en in den weg gaan staan. Elkander benijden, en niet kunnen velen, dat een ander eere geniet. Gelukkig, het is niet altijd, het is niet overal zoo. In kleiner kring werkt de liefde wel degelijk, en ook in een tweeden, iets breederen kring werkt ze nog zichtbaar na. Maar als ge doorgaans de gesprekken beluistert, nagaat hoe men over elkander oordeelt, ja soms in het publiek in vergaderingen en in de pers, ten aanhoore van de tegenpartij, over elkander schrijft en spreekt, dan voelt ge zoo diep het oneindig tekort in *„broederlijke liefde"*, dat keer na keer uitkomt.

Vond dit nu aanstonds bestraffing en veroordeeling, zoo ware het gevaar minder. Doch neen, zij die 't aanhooren, praten dan vaak meê, uiten zich in gelijken geest, en niemand vindt er meer erg in, dat broeders in Christus alzoo de broederlijke liefde verzaken. Dat gaat door tot onder de Voorgangers der gemeente. Dat gaat door tot onder de herders en opzieners, zelfs tegenover elkander. Ge stuit er op bij de jongeren, en ge bedroeft er u nog over bij de ouden van dagen. Wel zingen: „Al ziet, hoe goed, hoe lieflijk is 't, als zonen", maar nog den eigen avond na dien zang de broederlijke liefde te schande maken. Hierdoor komt 't dan, dat de eigen conscientie er niet wakker door wordt. Dat men 's avonds voor zijn God neerknielt, en allerlei andere zonden belijdt, maar er geen gevoel van heeft, wat bittere zonde in dit verzaken van de broederlijke liefde schuilt. Zoo wordt het niet gestuit. Men komt er niet van af. Het wordt hebbelijkheid. En als dan de zegen uitblijft, en de ritseling van het eeuwige leven in de ziel verflauwt, en men een gewaarwording krijgt of de Heere niet met ons is, dan zint en peinst men op alles, maar dat 't aan het kwetsen der broederlijke liefde schortte, komt hoogstens bij een enkele op. En toch, ge wilt een gezalfde des Heeren heeten, en waarom niet? Maar wat baat u de zalfolie *die haar geur verloor*, en wat baat u op het stuk der liefde *vuur zonder gloed*?

Dr. A. K.

Amsterdam, 16 Juni 1911.

De jaarlijksche vergadering van de moderne Theologen, waarvan het officieel verslag thans in *De Hervorming* verscheen, neemt onder de talrijke predikanten-conferentiën in ons vaderland een plaats der eere in. Het bestuur zorgt voor een behoorlijk afwisselend menu en stelt allerlei interessante vraagstukken van den dag aan de orde. Niet de een of andere onbekende grootheid, maar de kopstukken der partij worden uitgenoodigd om voorlichting te geven. De referaten zijn dan ook geen geïmproviseerde speeches, maar getuigen van dege studie. En het debat draagt een zakelijk en akademisch karakter, waarbij de sprekers zich volkomen op de hoogte toonen van het onderwerp. Er heerscht in deze vergaderingen een aristocratie van den geest, die weldadig aandoet.

De leiding der vergadering was ditmaal opgedragen aan Prof. Dr. H. U. Meyboom van Groningen, die in zijn openingswoord een kort overzicht gaf van de fata van het modernisme in het afgeloopen jaar. Prof. K. Lake sprak over de oorspronkelijke bestanddeelen van het oudste Christendom; volgens hem was het Christendom in de tweede eeuw reeds verworden in een „mysteriën-godsdienst" die groote overeenkomst vertoonde met de andere mysteriëngodsdiensten van het Romeinsche Keizerrijk en zich kenmerkte doordat de sacramenten van Doop en Avondmaal middelpunt waren van den eeredienst en men daardoor gemeenschap hoopte te krijgen aan de goddelijke natuur van den „verlossenden God" en zoo na den dood het eeuwige leven te verwerven. Voorzoover de oudste oorkonden over het oorspronkelijke Christendom, het Christendom van den historischen Jezus, nog licht verspreiden, zou dat Christendom juist geen mysterien-godsdienst zijn geweest, maar een eschatologisch karakter hebben gedragen. De prediking van Jezus zou alleen hierin bestaan hebben, dat het Koninkrijk Gods nabij was en ieder met het oog daarop zich bekeeren moest. Waarschijnlijk zou Jezus geloofd hebben, dat hij zelf in dit Koninkrijk de Messias zou wezen, en zijn discipelen zouden dit na zijn dood tot het centrale punt van hun leer hebben gemaakt. Hoe de overgang van deze primitieve eschatologische opvatting van het Christendom tot den mysteriën-godsdienst van het Katholicisme heeft plaats gevonden, verklaarde Prof. Lake niet. Veel nieuws bracht dit referaat niet; in hoofdzaak gaf het de denkbeelden weer, die Prof. Harnack reeds uiteengezet heeft in zijn Geschiedenis van het dogma der Christelijke Kerk. Interessant is alleen, dat ook uit dit referaat weer blijkt, hoe het modernisme zich van het Christus-probleem niet losmaken kan. De groote vraag: wat dunkt u van den Christus, blijft ook de Theologie der modernen beheerschen, en laat hen trots alle historische critiek geen rust.

Van meer belang is voor ons het tweede referaat van Prof. A. Bruining, die sprak over Theologie en Godsdienstwetenschap. Feitelijk komt dit referaat toch op de erkenning neer, dat de moderne Theologie van een halve eeuw geleden gedwaald had, toen ze meende de Theologie te moeten oplossen in een algemeene godsdienstwetenschap. Dit standpunt vooral door Prof. Tiele destijds verdedigd, werd door Prof. Bruining niet alleen practisch onuitvoerbaar genoemd, maar was ook naar hij opmerkte *in beginsel valsche gedacht*. De gronden waarop dit oordeel rust, zijn te merkwaardig, om ze hier niet over te nemen:

Ik zal u niet vermoeien met uitvoerige kritiek, die in onzen tijd reeds vrijwel, zou ik meenen, overbodig is geworden. Ik bepaal mij tot twee opmerkingen, die, naar ik mij voorstel, wel bij niemand uwer tegenspraak zullen uitlokken. 1e. Om het ook door Tiele erkende doel der theologische wetenschap te bereiken, om den godsdienst in zijn eigen-aard te leeren kennen, den psychischen oorsprong er van te doorgronden, de plaats, die hij in het zieleleven inneemt en de betrekking, waarin hij staat tot andere geestelijke functies, als wetenschap, kunst, zedelijkheid, te bepalen: daarvoor hebben wij niet noodig die vergelijkende studie van de gemeenlijke godsdiensten der menschheid, waarvan Tiele gewaagt. Dat doel wordt — ik zeg niet: evengoed, of ook: beter nog — dat doel wordt alléén bereikt door studie van enkele, mits methodisch voor dit doel uitgekozen, religieuse persoonlijkheden uit onze nadere omgeving. 2e. Onze theologie, zich reformeerend naar Tiele's program, d. w. z. de studie van het Christendom slechts opnemend als onderdeel harer taak, het Christendom behandelend op gelijken voet met de overige godsdiensten, zou onvermijdelijk in het algemeene blijven hangen en daarom ten slotte niet — nergens — tot wezenlijk kennen komen. Ook hier geldt het: Qui trop embrasse, mal étreint.

Zelfs ging Prof. Bruining zoover van voor te stellen, dat bij een aanstaande wijziging van de wet op het Hooger Onderwijs het vak van de „geschiedenis der godsdiensten in het algemeen" zou overgebracht worden naar de doctorale studiën; wat met andere woorden zeggen wil, dat het niet meer verplichtend zou wezen voor de candidaten in de Theologie en dus ook niet voor het overgroote aantal predikanten, die aan deze doctorale studiën niet toekomen. Dat dit voorstel ter vergadering heftige oppositie uitlokte, valt te begrijpen. Het is echter een opmerkelijk teeken des tijds, dat een moderne hoogleeraar in een vergadering van moderne theologen zulk een voorstel durfde doen.

En niet minder belangrijk is, dat Prof. Bruining in dit referaat ook opkomt tegen de overdreven beteekenis, die men thans hecht aan de zoogenaamde „religionsgeschichtliche" verklaring van Oud- en Nieuw-Testament. Zelfs aangenomen, zegt hij, dat de mannen dezer religionsgeschichtliche school volkomen gelijk hadden en tal van van vormen en termen door de schrijvers van Oud- en Nieuw-Testament ontleend waren aan andere godsdiensten, wat geeft dat voor de kennis van den godsdienst en het godsdienstig zieleleven, dat zich bij die schrijvers en in die kringen in deze overgenomen vormen uit? De grondfout is, dat men die twee, den godsdienst zelf, die een stuk menschelijk zieleleven is, en de vormen en termen, waarin dit stuk zieleleven zich uit, voortdurend verwart, en daaraan is de overschatting te wijten van de beteekenis der kennis van allerlei voorchristelijke godsdiensten voor de kennis van het Christendom. Met een tweetal voorbeelden maakt Prof. Bruining dit duidelijk:

Neem eene verhandeling op over den oorsprong van het geloof aan heiligheid Gods: tien tegen een, dat de schrijver begint met u bezig te houden met het taboe geloof bij natuurvolken en met de beteekenis van het „heilig is Jahwe" in de oudste stukken van het O. T., en met deze dingen het verreweg grooter deel zijner verhandeling vult. Alsof niet datgene waaraan wij denken bij het hooren van den term „heiligheid Gods" — onder die „wij" versta ik hier ernstig godsdienstige menschen in onzen kring — zijn oorsprong had in het zieleleven van hoog ethische persoonlijkheden in een gegeven tijd en een gegeven milieu, die eenvoudig een reeds gebruikelijken term hebben aangegrepen en pasklaar gemaakt voor wat in hunne ziel was gaan leven! Of ook, neem een boek ter hand over den oorsprong van den christelijken doop: wederom, tien tegen een, dat de schrijver u overstelpt met eene massa van mededeelingen over reinigingsplechtigheden, wasschingen en andere, bij natuurvolken en in oude beschavingsgodsdiensten, en kennelijk van oordeel is, dat zijn boek te vollediger en te wetenschappelijker is, naarmate hij méér van die dingen heeft bijeengebracht; terwijl gij u ten slotte vruchteloos afvraagt: wat heeft het meerendeel daarvan nu toch te maken met het gevoel van behoefte bij de oudste christengeslachten aan eene sacramenteele handeling ter inwijding in het Christendom en met de vraag, wat zij in die sacramenteele handeling zinnebeeldig hebben uitgedrukt?

Terwijl hij dan deze conclusie trekt:

Neem godsdienst in welke periode der geschiedenis en waar ter wereld gij wilt: om dien godsdienst in zijn oorsprong te verklaren, hebt gij te doen, hebt gij *uitsluitend* te doen, met *den* levende menschen en met het geestelijk en stoffelijk milieu, waarin deze leven. *Enkel* voor de *taal*, die hij spreekt, en de *vormen*, waarin hij zich kleedt, hebt ge te doen met den godsdienst van verleden tijden. Naarmate de theologen hiervan meer doordrongen worden, zal het hun, meen ik, openbaar worden, dat bij *theologische* onderzoekingen — die immers altijd ter laatster instantie wetenschappelijk verstaan van godsdienst, d.i., nog eens, van een eigenaardig zieleleven, ten doel hebben — wat in verhouding tot het bijzondere object van eenige onderzoeking tot het historisch verleden behoort, slechts eene ondergeschikte beteekenis heeft. Ik acht het eene zaak van de hoogste beteekenis, dat zij méér dan over het algemeen nu nog het geval is, hiervan worden doordrongen, om dreigende oplossing van de theologie, bepaald van haar historisch deel, in archaeologie, algemeene kultuurgeschiedenis en wat dies meer zij, tegen te gaan.

Natuurlijk is het standpunt, waarvan Prof. Bruining hier uitgaat, het onze niet. Hij wil de religie blijkbaar alleen psychologisch opvatten als een eigenaardig stuk van het zieleleven van den mensch, en miskent dat aan deze subjectieve religie in den mensch, een objectieve religie in de Openbaring Gods ten grondslag moet liggen. Maar al scheidt ons hier een klove, die niet te overbruggen valt, toch is er menige opmerking van Prof. Bruining, waarmede we het van harte eens zijn, en bovenal zijn we hem dankbaar voor zijn protest tegen de religionsgeschichtliche school, die de Theologie wil laten opgaan in archaeologie en algemeene kultuurgeschiedenis. Hij bevestigt daarmede de bezwaren, die van meet af door ons tegen deze school ingebracht zijn.

Het laatste referaat van Mr. M. J. A. Moltzer — dat van Prof. Ritter werd niet afgedrukt in *De Hervorming* — behandelt de vraag, welke vruchten te verwachten zijn van bijeenkomsten als gedurende den zomercursus te Lunteren van 5 tot 10 Sept. 1910 gehouden zijn? Deze cursus was een navolging van wat in Engeland gevonden wordt te Woodbroke, waar een oud buitengoed in de nabijheid van Birmingham herschapen is in een inrichting voor godsdienstig en maatschappelijk onderwijs. Deze inrichting, die van de Kwakers uitgaat, maar ook voor andersgezinden openstaat, bedoelt vooral het persoonlijk godsdienstig leven te versterken en kan misschien het best vergeleken worden met wat de Roomschen een geestelijke retraite noemen. Men zondert zich uit het drukke stadsleven en den stroom van het wereldsch gedoe een tijdlang af, keert tot zich zelf in en wijdt zich geheel aan stichtelijke overpeinzingen, gebeden en saamsprekingen, om dan geestelijk gesterkt en met nieuwe kracht toegerust, tot het leven weer te keeren. Enkele Hollanders, die deze saamkomsten te Woodbroke hadden bijgewoond, waren er zoo mee ingenomen, dat ze beproefd hebben in ons land ook zulke samenkomsten te houden in Lunteren en Noordwijkerhout.

Mr. Moltzer, die aan deze bijeenkomsten blijkbaar persoonlijk heeft deelgenomen, is er een groote lofredenaar van en beveelt ze warm aan. Wat voor ons het merkwaardigste is uit zijn betoog, is dat hij als een der voornaamste vruchten van deze bijeenkomsten toenadering tusschen de modernen en orthodoxen verwacht. Ze zullen elkaar op deze bijeenkomsten ontmoeten en elkaar beter leeren kennen en waardeeren. Mr. Moltzer zeide er dit van:

In verband hiermee is als derde vrucht genoemd, een betere verstandhouding tusschen modernen en orthodoxen; het verband met het voorgaande moet hierin gezocht worden, dat de gemeenschapszin zich tot beide richtingen uitstrekt. Voor het gemak heb ik de evangelischen niet apart genoemd. Die worden er natuurlijk onder begrepen.

Die toenadering is het onderwerp van den dag. Moet zij toegejuicht worden of niet? Zeker en stellig. Want het Christendom beleeft kritieke dagen en boet veel van zijn kracht in door zijn versnippering. Waar deze noodzakelijk is, moet er in berust worden; maar waar de eenheid kan hersteld worden, daar moet alle kracht ingespannen worden om het zoover te brengen.

De vraag is: Wat is voor toenadering noodig?

1e. Dat de richtingen elkaar beter leeren kennen dan door geschriften; onwetendheid staat de verbroedering in den weg. Het is misschien niet onbelangrijk te wijzen op het feit, dat een orthodox predikant, die zich in breede kringen beweegt, verwonderd was in Lunteren moderne collega's te ontmoeten, die niet vloekten. Men kan de schouders over dergelijke dwaasheden ophalen, maar herstelt daarmee niet het onnoembare kwaad, dat aldus aan de vrijzinnige beginselen in dorp en stad wordt gedaan. Aan den anderen kant hadden de ethisch-orthodoxen dezer dagen nog reden zich naar aanleiding van een stuk in de *N. R. Ct.* te beklagen over verkeerd begrip van hun richting. Die onwetendheid kan alleen weggenomen worden door vriendschappelijk samenzijn.

De orthodoxen moeten leeren, dat de vrijzinnigen geen ongeloovigen zijn; en de modernen, dat de orthodoxen geen achterlijke menschen, die op den bodem van een verouderde wereldbeschouwing staan, behoeven te zijn. Er is een neiging om alle zich modern of orthodox noemenden over één kam te scheren.

2e. Ten tweede is voor toenadering noodig, dat er éénheid wordt gevoeld.

Van een toenadering sluiten zichzelf uit degenen, die in eenheid van godsdienstige voorstellingen de conditio sine qua non voor samengaan zien. Onder de modernen zijn het degenen, die het eerst vragen naar juiste begrippen en zich onaangenaam voelen aangedaan bij het hooren van uitdrukkingen, die hen doen denken aan het traditioneele Christendom. Onder de orthodoxen zijn het degenen, die geen Christendom kennen buiten de formulieren van eenigheid, die meer op leer dan op leven den nadruk leggen.

Het zijn de geloofsvoorstellingen, die de richtingen scheiden; de eenheid is te vinden in de geloofservaringen op het gebied van het Christelijk leven. Ik laat nu daar, wat primair is, voorstelling of ervaring, maar een feit is dat het verschil der richtingen in vele gevallen niet meer is dan die van taal. Er wordt door vele orthodoxen en modernen ten slotte hetzelfde ervaren: dat door het Christendom een ganschen nieuw licht over hun leven is opgegaan en daardoor een nieuwe levensweg voor hen is geopend. Zij voelen in hun godsdienstig leven als het voornaamste, dat dat licht in alle heerlijkheid schijne en dat de levensweg scherp voor hen worde afgeteekend.

De geloofsvoorstellingen of dogma's moeten dus zooveel mogelijk op den achtergrond worden geschoven; wie aan een van beide zijden zich daaraan nog hardnekkig vastklemt, wordt buitengesloten. Maar degenen voor wie de *leer* bijzaak en het godsdienstig *leven* hoofdzaak is, kunnen elkaar wel vinden, want al verschilt hun geloofsvoorstelling, hun *geloofservaring* is één; ze hebben beide ervaren, dat het Christendom een nieuw heerlijk leven brengt, een nieuw licht voor hen doet opgaan en een nieuwen levensweg voor hen opent.

Mr. Moltzer staat met dezen wensch naar toenadering tot de orthodoxie niet alleen. Ook de heer Beversluis heeft onlangs in een referaat over de onzuiverheid der hedendaagsche partijverhoudingen op godsdienstig gebied er op gewezen, dat de oude partijleuzen of vlaggen nog zijn gebleven, maar dat de lading is verwisseld. De richtingen zijn vervloeid en dooreengeloopen. Dit geldt van de modernen, die vroeger strak op het standpunt van het naturalisme stonden, en niet alleen in de natuur maar ook in het godsdienstig zedelijk leven van den mensch geen bijzondere inwerking Gods aannamen; thans wordt door al meerderen dat strak naturalisme prijsgegeven en spreekt men van een werk Gods in het menschenhart, waardoor een vernieuwing plaats vindt; van de levende kracht Gods in Jezus en van hem zelf als een Middelaar en Verzoener. De *mystiek* heeft het naturalisme op religieus gebied verdreven. Maar ook bij de orthodoxen, vooral bij de ethischen, is door de Schriftcritiek een geheel andere geloofsrichting gekomen, dan bij de vroegere orthodoxie. Zoo zijn van beide zijden de scherpe kanten afgeslepen en wil de heer Beversluis, dat zich een nieuwe concentratie zal vormen. Als bindinglink zou dienst kunnen doen de „evangelische richting", die zoowat tusschen beide richtingen instaat. De jongere modernen zouden zich dan van links, de geavanceerd ethischen zich van rechts kunnen aansluiten en de starre „naturalistische modernen" zouden evenals de „supranaturalistische Gereformeerden" apart blijven staan.

Of deze nieuwe partijformatie gelukken zal, laten we in het midden. Zeker is er onder de jonge modernen een richting aan het opkomen, die nieuwe paden wil inslaan en ook aan het isolement, waarin het modernisme verkeerde, een einde wil maken. Men wil met de orthodoxie, mits ze haar verouderde wereldbeschouwing loslaat, wel pais en vrede sluiten.

Met welk *doel* dit geschieden, zal spreekt de heer Moltzer onomwonden uit:

Bovendien kunnen zij van elkaar leeren. Zonder zich misschien modern te noemen, zullen vele orthodoxen de moderne geloofsvoorstelling aanvaarden, wanneer zij hebben ingezien, dat daardoor niets van hun geloofsbezit verloren gaat. De modernen kunnen door 't verkeer met orthodoxen meer doordrongen worden van het nieuwe, dat in het Christendom gegeven is, van de noodzakelijkheid van een vernieuwing des menschen, van het belang der Christelijke gemeente. Het is te betreuren, dat een te consequent doorgedreven naturalisme dikwijls de orthodoxen tegen het modernisme inneemt.

M. a. w. de modernen zullen van hun overdreven naturalisme iets laten vallen, wat ook geen al te zwaar offer is, want in hun eigen kring gaan steeds meer stemmen tegen dit naturalisme op. Maar het hoofdoffer zal door de orthodoxen moeten gebracht worden. Zij zullen de *moderne geloofsvoorstellingen aanvaarden*, wanneer ze hebben ingezien, dat ze daardoor niets van hun geloofsbezit verliezen. De concentratie zal dus een expansie worden voor het modernisme. Een ietwat mystiekgetint modernisme met warm religieus leven zal de brug worden, waarover evangelischen en straks ook de ethisch-orthodoxen in de heilige hallen van het modernisme zullen worden binnen geleid. En dan zal het modernisme weer oppermachtig heerschen èn in de Kerk èn aan de Hoogeschool.

In de *Gereformeerde Kerk* geeft Ds. Lingbeek een breed betoog om degenen, die vreezen, dat het herstel van het belijdend karakter en van de leertucht der Kerk ten gevolge zou hebben, dat daarom ieder, die ook maar een haarbreed van de Consessie afwijkt, zou moeten worden afgesneden en buitengeworpen, gerust te stellen.

Hij beroept zich daarbij op wat de *Heraut* schreef aangaande de usantie onzer vaderen:

Juist deze week heeft *De Heraut* naar aanleiding van het feit, dat men in de „Gereformeerde Kerken" op de Christen-Socialisten de tucht heeft willen toepassen, er op gewezen, dat onze Vaderen, zelfs in de dagen onmiddelijk na de Dortsche Synode, de Remonstrantsche gemeenteleden bijna nooit onder kerkelijke tucht hebben gesteld, maar veeleer getracht hebben om hen door prediking en persoonlijke vermaning weer in de rechte sporen te leiden.

In onze dagen, nu bij menigeen de handen jeuken om alle „moderne" lidmaten er maar zoo spoedig mogelijk uit te werpen, is het zoo goed, dat weer eens te hooren. En dat uit den mond van *De Heraut*. Wij moeten weer Gereformeerde begrippen van de tucht verkrijgen, en wij moeten in dit opzicht zelfs van *De Heraut* willen leeren.

Nu gebeurt het zoo zelden, dat de *Gereformeerde Kerk* met ingenomenheid aanhaalt wat de *Heraut* schrijft, dat we het min-vriendelijke slot maar door de vingers zullen zien.

Maar wel veroorloven we ons de opmerking, dat wanneer Ds. Lingbeek ons gevoelen citeert, hij dit ook volledig behoort te doen. We schreven, dat de Dordtsche Synode wel gelast heeft de Remonstrantsche *predikanten* uit hun ambt te ontzetten, maar tot voorzichtigheid en gematigdheid aanried bij het toepassen van de tucht op misleide *gemeenteleden*.

Het eerste wordt weggelaten.

Is dit met opzet geschied?

Toen we eenigen tijd geleden onze bezwaren hebben uitgesproken tegen de wijze, waarop Ds. Wijers de Algemeene Christelijke Kerk te Temanggoeng geïnstitueerd had, spraken we de hoop uit, dat wanneer hij in Holland was teruggekeerd en rustig met de broederen spreken kon, hij zelf zou inzien niet juist te hebben gehandeld.

Het is ons daarom dubbel aangenaam thans te kunnen mededeelen, dat deze hoop niet ijdel is gebleken. Op de Classis 's-Gravenhage, waar Ds. Wijers zelf tegen-